

Nem lehet*

Ahogy az évek telnek, mind világosabban látjuk, hogy a világháborút bevezető békeszerződésekben az európai emberiség csakugyan a saját halálos ítéletét írta meg s egyetlen reménységünk, hogy ezt talán mégsem írta alá. Szándékosan mondtam, hogy az európai *emberiség* és nem az európai *államok*. Hogy az államok mit követtek el önmaguk és egymás ellen: az politikai kérdés és én ezalkalommal *nem politikai* szempontból nézem azt a kérdést, amellyel foglalkozni kívánok, hanem legmélyebb gyökerében: a *humánus* sorsát illetően.

Kétségtelen, hogy ezeknek a békeszerződéseknek minden következménye közül a *kisebbségi kérdés* az, amelyben legvilágosabban szemlélhetjük az egyetemes emberiség tragikus öngyilkossági kísérletét. Ezt a kérdést politikai oldalról, és pedig mind a két ellentétes oldalról eddig is eléggé vizsgálták, fejtegették, vitatták anélkül, hogy egyetlen lépéssel is közelebb jutottak volna valamilyen gyakorlati megoldás lehetőségéhez. Meg vagyok győződve afelől, hogy minél inkább telik az idő, a politikai megoldás útjába annál több új és új akadály fog gördülni, mivel szakadatlanul bonyolódnak azok a társadalmi, gazdasági, jogi és kulturális viszonylatok, melyek közé a kisebbségek kerültek. Fájdalom, ez egyúttal azt is jelenti, hogy a kérdés megoldásának igazi *emberi* lehetőségei: a belátás és a méltányosság is mindinkább háttérbe szorúlnak az előbb említett tényezők szörnyű fizikai kényszere alatt. Ezért kell minden igaz embernek napról-napra jobban remegnie attól, hogy a békeszerződések csakugyan halálos ítéleteknek bizonyulnak s a másképp megoldhatatlan kérdés egy vilákkatasztrófiában robbanva ki, szétfeszíti és rombadönti a köréje és föléje épített elviselhetetlen világbörtönt.

---

* A lét és nemlét között egyre szédültebben tántorgó európai nemzetek egyik legfájdalmasabb problémája a kisebbségi kérdés. Vajjon meg lehet-e találni azt a kisebbségi sorsformát, amely ezt a problémát megoldja, vagy az emberibb megoldásig legalább elcsendesíti? *Makkai* Sándor dr., a nagynevű író, a kisebbségi magyar sorskérdés legmélyebb ismerője, a Láthatár részére írott fenti cikkében egészen új oldaláról világítja meg a kisebbségi problémát. *Makkai*, mint maga írja, „légüres térben mozog”, midőn egészen magasról igyekszik erre a súlyos problémára rávilágítani, messze elkerüli az esetleg érzékenységet érintő napi politikát és így jut következtetésére. Tagadó megállapítása azonban nem zárja le az utat, sőt újabb ösvényt nyit a hozzászólásoknak, hogy hasonló tárgyilagossággal esetleg más oldalokról is megvizsgálják a kérdést. A „nem lehet” kissé merev megállapításában nem értünk egyet a cikkíróval, mert ma is hiszünk abban, – ez emberi és magyar kötelességünk – hogy a nemzetek kölcsönös jóakarásával megtalálható az a sorsforma, amelyben az egyes nemzetrészek reményteljesebb életet élhetnek s ez a sorsforma ha nem is végleges megoldást jelent, de legalább enyhíti a mai elmérgesedett helyzetet s lehetőséget nyújt egy véglegesen emberi és jó megoldásnak. Szeretnénk, ha a kisebbségi kérdés szakértői ezekre a megoldásokra a maguk részéről is fényt vetnének, hogy ezt a súlyos világkérdést legalább egy lépéssel előbbre vihessük a megoldás felé. Azt talán a Láthatárnak hangsúlyoznia sem kell, hogy *mindig emberi és mindig békés* megoldásokra gondol.

Még a legtávolabbról sem célozom ezúttal az, hogy ebben a tekintetben akár jóslatokba bocsátkozzam, akár fenyegetéseket, akár reménységeket fűzzek egy ilyen kétségbeesett kimenetelhez. Mindezzel csak azt a nagyon is indokolt és jogosult aggodalmat akarom kifejezni, mely „a semmit nem tanuló és semmit nem felejtő” európai emberiség jövőjét illeti.

Van azonban a kisebbségi kérdésnek egy minden politikai vonatkozásnál sokkal mélyebb vonása is, amelynek komoly mérlegelése, legalább az én tudomásom szerint, még mindeddig seholsem jutott kellő kifejezésre, pedig, ha a gyökérre pillantunk, azonnal láthatjuk, hogy minden politikai és minden egyéb megoldási kísérletnek egyedüli alapját képezheti, viszont *mellőzése és letagadása önmagában hordozza azt a végzetet, amelyet semmiféle politikai bölcsesség el nem háríthat.*

Lehet, hogy mikor a kisebbségi kérdésnek erről az oldaláról fogok beszélni, úgynevezett „légüres térben” mozgok, melytől látszólag egészen elkülönítve örvénylik és háborog a valóságos élet, a maga mindennapi problémáival. Tudjuk azonban, hogy vannak természeti törvények, melyek szintén csak légüres térben érvényesek a maguk teljességében, azaz az anyag világában nem látjuk őket maradéktalanul érvényesülni és az igazság mégis az, hogy csak a mi megfigyelésünk tökéletlen, maguk a törvények pedig abszolúte érvényesek.

Igy vagyunk a kisebbségi kérdéssel is. Sokan azt hiszik, hogy meg lehet oldani elnyomással, erőszakkal, vagy megalkuvással, lefokozással, egyes részletekre vonatkozó ideiglenes rendezésekkel. Ezek, akár jószándékúak, akár ellenségesek, nem veszik észre magát a dolog lényegében rejlő élettörvényt, amely végérvényesen és megdönthetetlenül azt jelenti, hogy *a kisebbségi kérdés megoldhatatlan.*

Egészen eltekintve attól, hogy vajjon megoldaná-e az ezzel összefüggő összes problémákat egy olyan *csodaszerű* tény, amelynek következtében minden egyszerre visszaállana a maga régi státusába, – tehát kikapcsolva a politikai revízió szokásos elképzeléseit, – ki kell jelentenem, hogy nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle *emberhez méltó* elrendezését, mert *magát a kisebbségi „kategóriát” tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek.*

Volt ugyan egy ábránd, melyet a liberálisizmus szelleme táplált s amely azzal kecségtette a világháború kisebbségi sorsba taszított áldozatait, hogy az emberiség most már csakhamar elnövi szomorú gyermekbetegségét: a faji és nemzeti elfogultságot s helyükbe lép az emberiség egységének öntudata, az általános emberszeretet és a szellem tisztelete, melyek a népeket elválasztó politikai határokat nyomtalanul elmosás s ebben a földreszállt mennyországban semmivé fognak törpülni azok a keserves ellentétek, melyek most annyi millió ember életét gyötrik halálra.

Egy cseppet se sajnáljuk ennek az ábrándnak szétfoszlását, mivel önmagában véve a lehető legnagyobb hazugság volt. Egészen az ellenkező történt: a *nemzeti öntudat* soha nem ismert újértelmű kivirágzása és megjeljesedése, mely hadat üzen minden elszíntelenítő és képmutató hazugságnak. A nemzetek megérezték azt, hogy *emberi* mivoltuk faji és történelmi, sajátságaik öntudatos kiművelésében, nem pedig azoknak feláldozásában áll egy olyan általánosság kedvéért, melynek minden eddigi kísérlete csak

azt bizonyítja, hogy fényes ígéretei a legsötétebb zsarnokságot takarják. Mihelyt az emberi lélek a kommunizmusban meglátta minden általános humánus igazi és végső következményeit, mint egyedüli mentsvárhoz, menekült saját nemzeti géniuszának szárnyai alá s kétségtelen, hogy a nacionalizmusnak ez a fellángolása most már a jövőt alakító leghatalmasabb tényezővé vált.

Ezzel együtt azonban, noha ezt még mindig nem akarják belátni és elismerni azok, akiket nem érint közvetlenül, teljesen megvilágosodott annak az igazsága is, hogy az emberséget nemzeti öntudatában újra feltalált Európában a kisebbségi sors nemcsak gyakorlatilag, hanem elvileg és lényegileg is lehetetlenné és tarthatatlanná vált.

Natorp, egy kiváló pedagógus, alaptételül vallotta, hogy az ember emberré csak a közösség, a társadalom által lesz. Ennek az igazságnak ma *egyetlen konkrét formája* az, hogy az ember csak a *saját nemzeti közösségében* érezheti és teheti magát emberré. Bár el kell ismernünk, hogy egy nemzeti közösség keretei *nem feltétlenül* azonosak egy nemzeti állam politikai határaival, épen az új öntudat ereje és hevessége létesíti azt a helyzetet, hogy a nemzethez tartozó tömbök és egyének csak saját nemzetük szuverenitásának kötelékében találhatják meg az emberhez méltó élet lehetőségeit.

Természetesen régebben is, most is előfordul, hogy egy nemzet egyedei életkörülményeik kényszere folytán idegenbe vetődtek, ott gyökeret vernek, egzisztenciát teremtenek maguknak és megtalálják emberhez méltó életformájukat. De akárhány ilyen egyéne legyen egy nemzetnek, mit se bizonyít az előbb körvonalazott igazság ellen. *Teljesen más dolog* az, hogyha egyes emberek, bár kényszerű okokból is, de *saját elhatározásukból* kivetődnek a nemzeti közösségből s elmennek szerencsét próbálni, mintha *egy nemzet nagy tömbjei, saját akaratuk ellenére* kerülnek, felettük álló vaskényszer súlya alatt, idegen impériumok alá. A magyar nemzettel pedig ez történt. Ez a sorsa egyetlen más európai nemzetével sem mérhető össze. Nemcsak azért, mert élő testét alkotó tagjainak több mint egyharmad részét kénytelen nélkülözni, hanem azért is, mert nemzeti tradícióinak, művelődésének, géniuszának lényeges erőforrásait és csomópontjait veszítette el. A magyar nemzet abban a jelenlegi állapotában, amelyben állami szuverenitást gyakorolhat, soha és semmi körülmények között nem lehet ön-maga, nem lehet egészséges és életképes, mert társadalmi szerkezetében és szellemi organizmusában történtek a rettenetes operáció által olyan végzetes eltolódások, melyek ezt lehetetlenné teszik. A másik oldalról: a kisebbségi testrészek szempontjából pedig még sokkal inkább áll ez az igazság, hogy a magyar kisebbségi nemzetszabványok teljesen képtelenek az életre, még akkor is, hogyha az életöszön parancsára ezzel biztatják, vagy hitegetik önmagukat. Nem azt jelenti ez, hogy a kisebbségi magyarság máról-holnapra eltüntethető vagy beolvasztható lenne, hiszen szolgasorsban, lefokozott életformák között hosszú időnkig el lehet tengődni, de nem lehet *fejlődésképes nemzeti életet élni*, ez pedig az új Európában annyit jelent, hogy nem lehet *embernek* lenni.

Eltekintve tehát attól, hogy a kisebbségi sors politikai, gazdasági, szociális, vagy kulturális szempontból elhordozható-e vagy nem, mindezek

mögött, legmélyebb gyökerében elviselhetetlen, mert *merőben ellenkezik az emberi méltósággal* és ez az, amit Európa lelkiismeretének, – ha ugyan van lelkiismerete, – nem szabadna eltérnie és nem lehetne elhordoznia.

A kisebbségi magyarság az elmúlt évek alatt nagyon sok tiszteletre és csodálatra méltó erőfeszítést tett arranézve, hogy megkísérelje helyzetét önmagában elviselhetővé tenni, sőt viszonylagos önállóságot építeni ki magának elsősorban kultúrájában, azután társadalmi életében és amennyire ez lehetséges volt, gazdasági önellátásában is. Ki ne örvendene és dicsekedne közülünk azzal, ami ebből a mi testvéreinknek sikerült? De ezt a csöndes hősiességet, sokszor talán csak a tudatalatt, egyedül az a mély meggyőződés tehette lehetővé, hogy a magyar nemzet minden külső látszat dacára *belül, lelkileg és szellemileg eltéphetlenül egy maradt*. Ebből kellett fakadnia annak a reménységnek, hogy ez az egység valamilyen formában fenn is fog maradni és el kell jönnie az időnek, amikor külsőleg is, így, vagy úgy, érvényesülni fog. Ez a meggyőződés és reménység nem öltött szükségképpen valamely *politikai elképzelési formákat*, mert a kisebbségi magyarságot elsősorban sokkal *elemibb* és *emberibb* hiányok és vágyak ösztönözték az önvédelemre, mint egy külső politikai egységre. De épen ebben a mély lelki válságban kellett évről-évre gyötrelmesebben tapasztalni, hogy az adott keretek között számukra nincs végleges és kibékítő megoldás, mert el lehet viselni a szegénységet, még sokkal könnyebben a külső benyomást és sérelmet, de *lehetetlen* a változás reménye nélkül mind fokozottabb mértékben érezni és hordozni az idegenséget, a szellemi értelemben vett hontalanságot, egy olyan lelki ellenségesség atmoszféra-nyomását, mely kiközösíti a kisebbséget az emberi élet tevékeny és gyümölcsöző közösségéből, a magát megvalósító nemzet előretörő sodrából.

Mondhatná valaki, hogy a magyar kisebbségnek sokkal jobb, ha őt idegen test gyanánt tekinti az uralkodó többség. Helyesebb, ha minél kevesebb éredek-közössége és célazonossága van azzal. Mert így teljesebben fordulhat önmaga felé s találhat kárpótlást saját multjában és géniuszában mindazért, amit külsőleg elveszít.

Megvallom, nehéz bizonyítani ennek az álláspontnak csodálatos kegyetlenségét. Nehéz egyrészt azért, mert azok, akik a nemzeti élet teljességét élhetik, nem tudják átérezni annak hiányát. De nehéz másrészt azért is, mert akik nem élhetik azt, azok sokszor maguk sem tudnak számot adni maguknak arról, hogy mi az, aminek hiányában szenvednek és sorvadnak. De a tény az, hogy semmiféle kisebbségi közösségben a nemzeti élet igazi teljessége nem élhető. Ennek nemcsak *külső* akadályai vannak, hanem *belső* is, a kisebbség lelkületében lassanként előálló kényszerű torzulások és elszűkülések.

Az a tény, hogy az illető ország közügyeiből a kisebbség kiszorítottatik, önmagában véve talán nem jelentene veszteséget, de ennek szükségszerű következménye lesz az, hogy a maga életének közügye elszűkül, saját belső társadalmában keletkeznek, önhibáján kívül, lekicsinyített szempontok és kicsinyes érdekellentétek. Az összeszorított élet fülledtségében az ítélkezési és értékelési szempontok lassan eltörpülnek. A törpeség átkai: személyi, családi, és csoportarcok, mindennapi kínzó életgondok, az élet kiélhetésének egyre reménytelenebbé váló útjai a természeti törvény erejével

hozzák létre szellemi analógiáját valamely fontos testi szervünk elsorvadásának. Ezzel jár együtt saját gondjaiknak, érdekeiknek és értékeiknek túlbecsülése is. Ez ellen a halálos betegség ellen küzdeni, valljuk meg, csak olyan etikai elszántsággal lehet, melynek nagyszerű példáit szolgáltatják ugyan a magyar kisebbségek egyes egyéniségei, sokszor a nép egésze is, az emberi világ szomorú valóságában ennek az *állandóságáról* beszélni naív optimizmus lenne.

Mivel a kisebbségeknek nincsen politikai impériumuk, ennél fogva csak etikai, tágabb értelemben kulturális impériumot gyakorolhatnak önmagukon. A kisebbség létjogát tehát sajátos kultúrája igazolja. De azt megint reálisan kell látnunk, hogy egyetlen kultúra sem fejlődhetik és gyarapodhatik, ha elvágják azoktól a feltételektől, amelyek életetik. Amelyik kultúra pedig megszűnik fejlődni, az már csak visszafejlődhetik. A kisebbségek kultúrélete, dacára annak, hogy mély saját forrásokkal rendelkezik, feltétlenül visszafejlődésre van ítélve, mert elvágatott az egységes magyar nemzeti kultúra anyagi és szellemi erőforrásaitól. Egy olyan kicsi nemzet, mint a magyar, nem bírja meg azt a fényűzést, hogy öt nemzeti kultúrával dicsekedhessék, miután még egyet is csak akkor tarthat fenn és fejleszthet, ha összes legjobb erőit teljes elszántsággal feszíti meg erre a célra. Minden gyönyörű illúzió dacára a tény az, hogy például a tudományos kultúra elszigetelten képtelen egzisztálni. Az irodalom és a művészet, jóllehet elsőrendű forrásai mindig az alkotó személyiségében rejlenek, szintén elmarad a versenyben, ha hiányzanak egyrészt az összehasonlító és kiegészítő, másrészt a technikai eszközei. Végre az erkölcsi kultúra, akármennyire felette áll is az idői és térbeli korlátoknak, mindenestre azoknak erős hatása és főleg lehúzó ereje folytán ki van szolgáltatva a folytonos leszállás veszedelmének. Sohase felejtjük el, hogy van a kisebbségi magyarságnak a külső nyomásnál egy sokkal veszedelmesebb ellensége is: a saját élősdi férgei, amelyek vakmerően és szemérmetlenül használják ki azt a helyzetét, hogy a külső impérium nem akadályozza meg, nem töri le, sőt sokszor a maga céljai érdekében elnézi, csöndes asszisztenciával támogatja azt a nemzetgyilkos mérgezést, mellyel ezek a paraziták szétrágalmazzák a kisebbségi társadalmat, a gyanúsítások, bizalmatlanságok, kalózkodások állandó termelésével.

Mindezek és az el nem mondottak pedig egyáltalában nem magát a kisebbséget vádolják, hanem ma még meg nem értett vádat emelnek annak a világnak a lelkiismerete ellen, amely elég könnyelmű vagy elég gonosz volt ahhoz, hogy egy nagy történelmi hivatást betöltött és Európa egyensúlyát biztosító nemzetet úgy dobáljon szét, hogy annak tagjai lassan, de biztosan elvérezzenek és szétmálljanak.

A kisebbségi sors nem politikai lehetetlenség, vagy legalább is nem csak az, hanem *erkölcsi lehetetlenség*.

A mi kisebbségi sorsba jutott véreink, idegen nacionalizmusok testében, legnemesebb életcéljuk szerint tétlenségre kárhoztatva, mellőzve, teljesen ártatlanul és méltatlanul lenézve, *emberi méltóságukban* szenvednek olyan kibeszélhetetlen sérelmet, amely a világtörténelem e legsötétebb korszakának valamikor rettenetes, ítéletévé fog válni.

Makkai Sándor